

БЪЛГАРСКОТО НАСЕЛЕНИЕ В АЛБАНИЯ В МИНАЛОТО

Акад. Веселин Хаджиниколов

<http://macedonia.kroraia.com/mpr/alban.html>

Въпросът за съществуването на българи и български селища в Албания в миналото бе много рядко повдиган в историческата литература. Напоследък обаче той стана твърде актуален в средствата за масова информация. В тях се съобщи официално, че в местността Голо бърдо на албанска територия се намирили около 15 български села с 45-хилядно население. Българското образователно ведомство успя дори да установи връзки с тях и да осигури средства за следване в наши учебни заведения на български младежи от този край. Същевременно под патронажа на президента започна движение за набиране на пари и други помощи за нашите сънародници от региона.

Всичко това изненада мнозина, които не бяха запознати с въпроса, а същевременно накара историци, езиковеди и други представители на нашите хуманитарни и обществени науки да започнат да търсят извори и литература за осветляване на тази важна и интересна тема. През август 1997 г. бе организирано посещение на селища в Голо бърдо, в което взеха участие лекари и журналисти. Те откараха на тамошното население учебни пособия и помагала, лекарства и домашни вещи. Във връзка с хуманитарната акция в някои представители на печата се появиха статии и интервюта за живота и етническото самосъзнание на населението в този край, намиращо се в твърде изостанало битово и културно състояние.

За съжаление обаче сведенията за тази не малка българска група в съседната страна са доста оскъдни и написаното за тях не само не може да изпълни някакво съществено научно изискване, но и не успява да задоволи любопитството на по-широките читателски среди в нашата страна. Естествено е при осветляването на тази тема преди всичко да се използват албански и съответно гръцки извори и литература. Такива обаче у нас не съществуват, а от чужбина е трудно да се доставят. По въпроса за българското население в Албания в миналото са писали също български и руски автори. Между тях са известни имената на професорите Ив. Снегаров, Л. Милетич, Д. Яранов, М. Попруженко и други. Най-много и най-подробно за славянското и специално за българското население в Албания в миналото е писал известният руски професор Афанасий Матвеевич Селищев, който е посветил на нашите албански сънародници и специален труд с надслов "Славянското население в Албания".

По-нататък при разработката на нашата тема ние ще се опираме главно на тези автори и най-вече на книгата на проф. А. Селищев. По този начин ще се опитаме да отговорим на главните въпроси, които в наше време имат най-съществено значение, когато осветляваме миналото на българите в Албания. В действителност няколко са въпросите, интересувачи всеки, които би желал да се запознае със заселването и развитието в миналото на не многото българи, останали да живеят до днес в Албания, с преселването там на техните предци, с общата им етническа принадлежност с българското население в Македония, с еднаквото им обществено-икономическо, политическо и културно развитие и т.н.

Преди да разгледаме големия въпрос за заселването на славяните от българската група на южното славянство в Албания, би следвало да се спрем накратко на проблема за възникването изобщо на албанската народност. По този проблем съществуват различни становища не само на албански, но и на разни други езици. Въпреки това и до днес в историческата литература все още се изказват различни мнения за далечната история на албанците и за тяхното оформяне като отделен етнос. Все пак повечето автори приемат, че албанците водят началото си от илирийците, родствени по произход, живот и култура с траките, населяващи главно източната част на Балканския полуостров.

Споменавани в историческите извори под различни названия още преди времето на Христос, албано-илирийските племена стават обект на въздействие от страна на различни съседни империи и народи. Още до II в. преди Христос те попадат под господството на римляните. През 395 г. територията на Албания влиза в състава на Източната Римска или Византийска империи и става една от нейните провинции. През Великото преселение на народите по земите на албанците шестват хуни и готи, а след тях през V и VII в. тук се настаняват трайно източнославянски племена на южнославянския клон, които по същото време навлизат в Мизия, Тракия и Македония и образуват основната човешка маса на българската държава. През IX в. почти всички албански земи заедно със своите славянски заселници влизат в границите на българската държава.

Славяните в Албания по това време се заселват главно в нейната южна част и най-вече на юг от река Шкумба. По времето на българския княз Борис, заедно с част от областта Македония, тогавашните албански славяни образували едно географско цяло, което носело българското име Кутмичевица. Това е именно областта, която става люлка на старобългарската просвета чрез дейността на даровитите ученици на светите братя Кирил и Методий – Климент и Наум. Нейни центрове са Охрид, Девол и Главиница (близо до днешна Авлона).

По време на продължителните воювания, които се водят при наследниците на княз Борис, т.е. при царете Симеон, Петър и техните приемници, включително и при царуването на българския цар Самуил, значителна част от Албания, заедно с нейното славянско население, са подложени на опустошения, които задържат нейното развитие. По това време местното албанско население, което се занимава предимно с животновъдство, обитава обикновено планинските области, а славяните, бидейки главно земеделци, живеят в полските и долинни райони. В началото на XI в. при царуването на император Василий Българоубиец, заедно с цялата западна част на България, и Албания попада под византийско господство, а през втората половина на века тук нахлуват норманите, последвани от нашествието на кръстоносците.

През следващите столетия части от Албания попадат под господството на италианското Неаполитанско кралство, на епирските деспоти и на сръбския крал Стефан Душан. По това време в Албания възникват феодални отношения и се оформя напълно албанската народност. През същия период значителни маси от албанци започват да слизат от планините и да изтласкват българските славяни от долините. Това ограничава все повече пределите на областта Кутмичевица. В края на XIV в. това население постепенно изчезва и според някои автори се налага албанският етноним Шкиперия или Албания – по името на град Албанон (според гръцките автори) или Албанум (на латински език). Наред с това название започва да се употребява и етнонимът Арнаутлук. Той се възприема от турците под влияние на простионародното гръцко название Арбанитис. Заедно с това изчезва напълно името Кутмичевица.

По времето, когато османските турци завладявали една след друга балканските държавици, развитието на феодалните отношения в Албания довежда до нейното разпокъсване на отделни самостоятелни владения, които правят опити да се съпротивляват на турското нашествие. През 1443 г. известният албански патриот Георги Кастриоти, наречен Скандербег, възглавява борбата на отделните албански князе и образува самостоятелна лига, която се опира на народната съпротива и в продължение на 24 години отблъсквал успешно походите на турските войски. След смъртта на Скандербег през 1468 г. лигата се разпада, а в Албания започват отново вътрешни сепаратистки борби, които довеждат до нейното завладяване от турците през 1479 година. Въпреки това борбата на албанското население, а и на местните българи, продължава и след това.

Тук не е необходимо да проследяваме цялата политическа история на Албания и съпротивата на населението ѝ срещу турското господство, продължила близо четири и половина века. По-съществено е да се отбележи, че от средата на XIX в. до 1912 г. в Албания се утвърждава влиянието на националната буржоазия и на нейната интелигенция, чиито идеолози поставят открито въпроса за национално освобождение на страната. Една от най-известните прояви по това време е Призренската лига от 1878 г., която поставя настойчиво въпроса за автономия на Албания. След разгрома на Лигата от турските власти албански емигранти в съседните държави, включително и в България, започват да създават свои културно-просветни организации.

В навечерието на Балканската война през 1912 г., въпреки настойчивите усилия на албанското население да получи своя независимост, неговата територия бива окупирана от Черна гора, Сърбия и Гърция. Все пак наскоро след това на конференциите в Лондон и Букурещ през 1912 – 1913 г. Албания получава статут на независима държава. Още в първите години на Световната война тя обаче загубва своя суверенитет и се превръща в протекторат на Италия. След края на войната, след масово въстание албанските патриоти отхвърлят своята зависимост от Италия, а после и от Сърбия, като в 1922 г. възвръщат независимостта си. Начело на държавата застава крал, който управлява до пролетта на 1939 г., когато Албания бива окупирана от фашистка Италия.

През цялото това време, продължило векове, заедно с албанското население живеят, страдат и се борят и неговите български съседи. За съжаление, както отбелязахме още в уводните думи, за тях се намират съвсем оскъдни сведения в историческата литература. Този факт някои автори обясняват с три вида причини. 1) с неприязненото отношение на турските власти до войните към всички, които са се опитвали да проникнат отвън сред споменатото българско население, 2) с враждебното поведение на гръцкото патриаршистко духовенство към българите в Албания, които гърците смятали, а някои от тях

смятат и до днес, за гърци, 3) последната причина вече действа след войните, когато Северна Македония се обявява дори официално за Южна Сърбия, а същевременно свободните албански власти вече създават допълнителни трудности за проучването на българите от Албанско.

Колко е било трудно да се проникне сред българите, живеещи в Албания, говори твърде убедително проф. Л. Милетич като разказва за своя близък приятел – известния словенски учен-славист проф. В. Облак, един от най-добрите ученици и съратници на видния хърватски славяновед Ватрослав Ягич. Проф. Облак имал голямо желание да проникне сред българите в Албания, но не могъл да стори това, а дори с много мъчнотии успял да навлезе сред българското население в Македония, за да изучи неговия западен български говор.

Все пак, въпреки трудностите, някои чужденци успяват да пътуват в Албания и да установят контакт с част от тамошното население. Такъв е например случаят с немския учен Х. Гелцер, който посетил Света гора, след това навлязъл в областта Македония, разгледал нейните селища Битоля, Ресен, Охрид, Корча и Костур. Оттук вероятно се е отправил за българските селища Бобошица и Дреново, намиращи се в източната част на Албаиия, където се срещнал и разговарял с тяхното население. Всичко това Гелцер е разказал в своята книга "От Света гора и от Македония". В нея той съобщава и за българите в двете албански селища, посетени от него. Авторът пише за тях, че са български острови сред албанщината около Корица, т.е. Корча, и че са останки от старото славянско население тук, което след нахлуването на албанците през XIV и XV век с голяма мъка е оцеляло в подножието на планините.

Съществуват сведения, че в началото на 30-те години на нашия век, пътувайки по южната част на областта Македония, френският учей Андре Мазон също успял да проникне в Албания и да посети тамошното българско селище Бобошица. Той не само разговарял с неговите жители, но успял да намери някои старинни документи, написани на български език, които по всяка вероятност по-късно обнародвал. За съжаление, въпреки желанието ми, не успяхме нито да научим повече за до'сега на френския учен с българското население в Албания, нито за документите, които успява да събере, а вероятно и да отпечата.

Не е достатъчно изяснен и въпросът за изворите, които акад. Ив. Снегаров използва, когато в своя статия с надслов "Един важен български документ от Корчанско", поместена в сп. "Македонски преглед", разказва за интересни стари исторически надписи и реликви, намиращи се пак в селището Бобошица. По-конкретно известният български историк пише за въпросното селище, че е старо. В него още през 1503 г. била построена нова църква към манастир, намиращ се при самото село, чийто патрон бил св. Никола. През 1709 г. манастирът "Св. Никола" минал непосредствено под ведомството на Охридската патриаршия. През 1728 г., между други корчански села, и Бобошица била обявена за владение (вакъф) на Корчанската митрополия. Същата година тук се свиква епархийски смесен събор от бележития корчански митрополит и охридски патриврх Йоасаф. Членовете на събора си дали дума да действат като един човек против доносниците на турската власт. Изглежда, че Бобошица е била по това време лятна резиденция на споменатия патриарх.

Според Ив. Снегаров, и Бобошица, както и други български села, не е могла да избегне влиянието на Цариградската гръцка патриаршия. Това влияние било повече книжовно, отколкото битово. В споменатата манастирска църква, на западната ѝ стена, имало гръцки надпис, но имената на обозначените дарители (Богдан, Челко, Вълчо, Телче) са чисто български. И след унищожаването на Охридската патриаршия, когато елинизаторският процес в Македония и Албания се засилил, селата Бобошица и Дреново запазват своя български характер. Макар да живеели откъснато от своите български сънародници, те не остават чужди на общобългарското движение за духовна свобода. Тяхното народностно чувство се засилва заедно с копнежа им да участват и те в общия живот на българския народ.

За доказателство на това свое твърдение авторът дава за пример една обща писмена молба на жителите на Бобошица, отправена на 26 октомври 1873 г. до българския екзарх Антим I и отнесена му от техен съселянин. Молбата била подписана не само от много миряни, но и от духовни лица от двете църкви, намиращи се към двата манастира, построени край селото. От имената на духовниците, подписали документа, се вижда, че те са били българи. Писмото било написано с гръцки букви на бобошичко наречие. Съставителите сами твърдели, че в тяхното село и в Дреново се говорело на същия български език, на който било написано писмото. Просителите описвали своето село, разказвали за неговите околности и съобщавали, че отвсякъде били обградени "от арнаутлука", т.е. намирали се в албанско обкръжение. След това се давали сведения за стопанското положение на селото.

По време на известния Али паша от Янина, село Бобощица било превърнато в държавен имот. Заради това голяма част от жителите му се преселили във Влашко. По-късно, когато сепаратистките движения в турската държава били преодоляни, султан Абдул Азис започнал да продава имотите. Бобошчани се опитали да съберат средства помежду си и от богати свои съселани от Букурещ, но не успели да се освободят от държавна зависимост. Ето защо те се обръщат с въпросното писмо към българския екзарх Антим I за подкрепа.

Според някои странични сведения от гръцки произход, без да се съобщава с какви средства е станало събитието, става ясно, че през 1874 г. българските села Дреново и Бобощица действително се освободили от държавната опека.

През 1877 г. жителите на двете села успели дори да се сдобият със свои училища, макар че в тях се преподавало на гръцки език. Авторът на статията не съобщава какво е станало по-нататък с българските села Дреново и Бобощица, намиращи се в плътна албанско обкръжение и понасящи гръцкия натиск на Цариградската патриаршия. Не е известно и не се пише какво е положението днес в тези села.

По-нататък в статията си акад. Снегаров прави езиков анализ на въпросния документ. След като завършва замисленото, в заключение към публикацията си той пише: "За голямо съжаление, чисто българското село Бобощица, което преди 60 години тъй открито е изказвало своя български копнеж да живее в духовно единство с целия български народ, днес е подложено на бързо поалбанчване. По уверението на лица, които преди няколко години са посетили това село, младите вече приказват само на албански, в български говор със своите интересни старинни форми се слуша само по домовете и то от устата на старите хора. Тъй е чезнал и сега чезне българският род..."

Въпросът за езиковия диалект, на които са говорили и говорят съвременните българи в Албания има не само научно, но и политическо значение. Не случайно в края на споменатата статия Ив. Снегаров се спира специално на него. Той изтъква, че "говорът на бобошчани има общи особености на българското западномакедонско наречие... Сходен е с говора на костурската местност Кореща, съседна с Девол... И в бобошчкия говор както и в други български говори се среща редукция на гласни и съгласни. Документът съдържа падежни форми..."

На същия въпрос, но по-детайлно, се спира и проф. Л. Милетич в цитираната вече статия. Той отбелязва преди всичко, че в говора на бобошчани има значителни следи от старобългарския назализъм, т.е. присъстват голямата и малката носовки, каквито ги е имало и в говора по селата на съседния Костурски край. Той се спира също и на външния вид на писмото, което бобошчани отправят до българския екзарх Антим I, като пише: "Молбата си до екзарха бобошчани са съчинили на простонародния си говор, никак не повлияни от книжовния български език, за които не са имали понятие, като не са знаели дори да пишат с кирилица, та си служили с обиходното у тях гръцко писмо, нагледно отчасти чрез диакритични знаци към фонетиката на техния местен говор..."

В следващите страници проф. Милетич разглежда фонетичните особености на бобошчанския говор. За целта той използва не само писмото на бобошчани до екзарх Антим I, но и на говора на група бежанци от Западна Македония, наречена от българското население "арнаути", но принадлежащи към македонските българи и заселили се в Айдемир близо до град Силистра. Като приема техния говор за консервиран български диалект от Западна Македония почти еднакъв с говора на бобошчани, като прави фонетичен анализ на редица думи на айдемирските преселници, той стига до извода, че айдемирци произлизат от местност близка до Бобощица и Дреново и че техният говор и диалектът на бобошчани е бил езикът на "населението от този регион, което от старо време си е било българско".

По-нататък проф. Л. Милетич привлича като доказателство и местните названия на различни географски обекти в цялата област, където преди са живели българи. "А че в по-старо време населението по цялата Корчанска област е било все такава – българско, – изтъква Милетич – доказва и топонимията, спасена там и до сега, например: Беловода, Божиград, Треска, Слимница, Поляне, Пловица, Звезда, Крушово и др."

Осветлявайки основните проблеми на говора на албанските българи, авторът разглежда и членната форма, употребявана от тях и присъща на българите от цялата тяхна етническа територия. По-конкретно той съпоставя тази форма в езика на бобошчанските българи със съответните нейни аналози в другите български говори в Македония, Родопите и останалите български области. Изводът му е: "Следователно по-горе приведените примери от говора на Бобощица със склонявани членни и нечленни форми потвърждават единството в развоя на българския език относително члена и в тоя най-южен край на Западна Македония."

По-нататък проф. д. Милетич разглежда връзката между показателните местоимения и членната форма сред българите от споменатите две селища, като прави сравнение и с подобни случаи не само в съседна Македония, но и в другите български земи. Заключение на автора е, че използването на показателното местоимение в бобощичанския говор е доказателство, че подобно съчетание се появява а българския език след неговия старобългарски период във всички говори на нашия народ.

В миналото и днес някои историци и филолози от Република Македония, а също техни колеги с други научни хуманитарни професии се мъчат да докажат, че уж българите от Албания принадлежали към т.нар. "македонска нация" и говорели "нейния език". тук нямаме възможност, пък и е излишно да се спори с хора, които изопачават историята и лингвистиката. Срещу техните ненаучни становища ще използваме казаното от двама автори, които в случая не могат да бъдат обвинени в научни пристрастия.

Единият от тях е известният сръбски професор, езиковед и дипломат Стоян Новакович. В една своя статия, обнародвана в "Архив за славянска филология" (Archiv fuer slavische Philologie), издаван във Виена от видния славист проф. Ватрослав Ягич, той се спира специално на бобощичанския говор. Статията носи заглавие "Приноси към изследването на македонските диалекти". Тя е написана още по времето, когато Новакович все още смята по-голямата част от населението на Македония за българи и не е станал официален основател и идеолог на т.нар. македонизъм, т.е. на теорията за някаква самостоятелна македонска нвродност и нация, а също и за неин отделен език от българския. В статията си Новакович прави анализ на бобощичанския говор, който чул и записал от Търпо Тимков, слуга в престоноародна гостилница в Цариград и роден в Бобошица. Авторът проследява евиковите особености и по-специално оцелелите носовки в македонските български говори, какъвто според него е и говорът в Бобошица и в съседното село Дреново. По този начин той признава диалекта на българите в Албания не за някакъв национален македонски език, а за диалектна форма на езика на българите по цялата тяхна етническа територия.

Вторият автор, който изтъква генетичното и етническото единство между българите в Албания, техните братя в областта Македония и в останалите български земи, е известният одески професор и редовен член на Българската академия на науките М. Попруженко. В специална рецензия посветена на книгата на А.М. Селищев "Славянското население в Албания" той привежда разни доводи за това единство. Един от най-интересните доводи в това отношение са констатациите на проф. Попруженко, че още в началото на своето преселване в Албания тамошното население е принадлежало към българския клон на южните славяни. "Проф. Селищев (с. 52 и др.) говори – пише рецензентът, – че тези славяни са съставяли единна етническа и езикова група със славяните, които са живели в басейна на южна Бистрица, в Епир, в Македония, Тракия и Мизия, т.е. са от българско-славянски клон. За пребиваването на славяно-българи в Албания – продължава рецензентът – указват и разни географски данни. Местността около долная Мати при вливането ѝ във Фани се нарича Булгери. В епархията на Драч в XVII век се е намирало село Булгари с църква "Св. Георги", в областта на Леш на р. Мати и около Курбин в XVII в. се споменават българи бунтовници против турците".

Рецензирайки книгата на проф. Селищев, неговият колега Попруженко разказва по-нататък за обратното влияние, което от своя страна българският език оказал впоследствие върку албанския. "Проф. А.М. Селищев... – пише рецензентът – разглежда подробно по разните клонове на културно-обществения живот албански думи, които трябва да се считат от славянски произход. Приведеният тук материал от Селищев е твърде богат и напълно сигурен. От целия този материал особен интерес за нас имат думите, които са от български произход".

Като чете книгата на проф. А.М. Селищев човек се запитва защо авторът я е нарекъл "Славянското население в Албания", а не "Българското население...", тъй като той много пъти в самия текст на труда си назовава това население българско. На просветения читател дори му идва на ум дали големият руски учен не прави някаква концесия на известния сръбски геолог и геогра И. Цвиич, който смята и пише официално, че македонските българи са аморфна славянска маса, от която със силата на държавното въздействие могат да се получат и сърби, и българи. В съзнанието на читателя дори се промъква мисълта дали Селищев, при тогавашните условия в Съветския съюз, при очертаващата се политика на Коминтерна за създаване на "македонска нация", не прави някаква концесия на тази политика, обявявайки българите само за славяни и за бъдеще - етнически "македонци", дали изобщо не приема, въпреки волята си, известната лъженаучна доктрина на македонизма.

В действителност не само да се приеме, но дори и да се помисли за подобно двуличие у големия учен и приятел на България е чист абсурд. Всъщност А.М. Селищев, пишейки за славянско население в Албания, има предвид, че в тази страна се настаняват не само българи, но също и неголеми славянски

групи от съседните сръбски земи. "Под славянско население в Албания - подчертава Селишчев в книгата си – авторът, както ще се види по-долу, е разбирал главно българските славяни, чиито стари колонии са били проникнали през Македония далеч в албанската земя към морето. Албания обаче в северната си част се в допирала и със сръбския елемент към Призрен – Дяково и Черна гора." От този елемент не е могло да не проникнат отделни хора и домакинства и в Албания, макар българите да оставали основна славянска маса там. Ето защо добросъвестният руски учен е нарекъл по-широко своята книга, за да не предизвика възражения и обвинения в български пристрастия сред някои сръбски шовинисти.

След като разгледахме и осветлихме някои по-обща въпроси от пребиваването на значителни български човешки маси в Албания в миналото, неизбежно се налага не само от научно, но и от обществено-политическо гледище да проследим накратко тяхното социално-икономическо, битово-етническо и културно положение. В това отношение по-нататък ние ще се опираме главно на книгата на проф. А.М. Селишчев и на приложените към нея руски консулски доклади. Това се налага от факта, че по нашата тематика почти не съществуват други подобни публикации.

В своя труд за славянското население в Албания А. М. Селишчев се занимава предимно с населението около югозападната граница на българската езикова област в този контактен район. Тук той съобщава преди всичко интересни сведения за вътрешния живот на албанското население, заело областта Албания и за особеностите по нейната граница с Македония. В случая за нас е важно, че проследявайки обществено-икономическия живот на самите албанци в региона, ние получаваме и необходимите познания за материално-поминъчните и културно-битовите прояви не само в този ареал, но и в цяла Албания.

Най-напред по този въпрос в книгата си А.М. Селишчев разглежда особеностите на поселищната практика на албанците по тяхната източна граница, а заедно с това хвърля светлина и върху селищния въпрос на българите в този регион. Според автора и според други негови колеги за пръв път със своя етноним албанците се появяват през X век и заемат почти цялата си бъдеща територия, част от която принадлежи и на българите.

Вече споменахме, че като население, което се занимава предимно с лов и отглеждане на добитък, албанците се заселват главно в планините, докато българското население, с което влизат в контакт, а после и съжителстват, живеят предимно в долините и полетата. Сведения за това, че албанците били предимно животновъди и главно овцевъди Селишчев черпи както от топонимията на местата, където живеели те, така и от съобщенията на някои автори.

От по-късни документи се вижда, че като животновъди албанците не отсядат на едно място, а честа се придвижват на нови горски пасбища, като понякога напускат планините и слизат в долините, където заживяват заедно с местното славянобългарско и влашко население. Затова говорят, наред с другите сведения и някои езикови съвместни заимствания.

В битово отношение албанците не останали чужди на някои византийски влияния, тъй като първоначално част от тях били християни, каквито били и българските им съседи. Върху живота им повлияли също нормандските и италианските нашествия, които довели до разпространение на католицизма сред населението от по-западната част на Албания. Различните влияния се отразили също върху албанския азик и неговата писменост. Сред албанците продължително време се говори и пише на албански, съответно на италиански, на гръцки и славянски език. От XII до XV в. сред албанското население на запад се чувства италианско културно влияние, а на изток – гръцко и българско.

След като групи албанци започват да слизат в долините и дори да изтласкват оттам местното българско население, те започват да се занимават не само с животновъдство, но също със земеделие, лозарство, винарство и други професии. Интересни са отношенията между тази група от албанското население, а отчасти и от българското, и групата на планинските албанци, които поставят полските труженици в известно подчинение. Какъв е бил характерът на тези отношения не може точно да се определи.

Любопитно е общественото делене на албанците през XIV и XV век, засвидетелствано от тогавашни италиански документи. В тях се говори за три социални групи сред жителите на страната: боляри, граждани и плебс (селяни). Съществували също и роби. През XIII – XV в. албанските боляри, или аристократи играят важна роля в икономическия и политическия живот на страната. Те владеят обширни земи. Тогава са известни албанските феодала: на юг - земевладелците Музаки, които притежавали много селища с цялото им население, на север от тях се простират обширните владения на феодала Топии, който притежава няколко области, включително и Мати. На север от нея се намирили имената на Дукаджин. През XV в. много региони на север принадлежат на рода Кастриоти. Не може да не се допусне,

че между големите земевладелски родове се намирали и български, които вероятно поради неголемия им брой не са отбелязани в историческите извори и научната литература.

По-едрите земевладелци притежавали свои васали, наричани под италианско влияние барони. "Някои от бароните – пише Селищев – били от славянобългарски произход, за което говорят техните фамилни имена". Така например между бароните, подчинени на Музаки, са известни фамилията Сакати, Добрил, Чернота. Между бароните се избирали воеводи. Фамилни следи от имената на албански и български феодални са запазени в названия на области и отделни места като Музакия, Дукаджин, Долина на Скандербег, Аганитас.

По всяка вероятност и съжителството на албанско и българско население в Западна Македония е оказало, наред с другите причини, своето влияние върху социалната структура на българското македонско общество, макар и по това време да не се намирало в състава на българската държава. И в него се наблюдават определени процеси на феодален сепаратизъм, на издигане на феодални фамилии от български и сръбски произход, като например на кралете Вукашин, Марко и др. Вероятно и в областта Македония по-едрите земевладелци са имали свои васали, които са ги следвали в боевете срещу турците и т.н.

Албанските боляри, подобно на своите западни и български съседи, притежавали солидни постройки с кули за защита от неприятели. Останки от тях се запазват и до по-късно време и служат за модел на по-сетнешните албански кули. Албанските аграрни отношения се запазват също и в по-късно време. Местните бегове, мнозина от които били наследници на предишните средновековни графове и севастократори на Албания, имали обширни владения, които се обработвали главно от селяни-арендатори, наричани чифчии, т.е. притежаващи чифт работен добитък. Селяните били в пълна зависимост от земевладелеца. Това били предишните жители на долините. Сред тях били несъмнено и много славяни от български произход, които се занимавали със земеделие, лозарство, зеленчукопроизводство и др.

Тези аграрни отношения, наследени от недалечното, минало, не давали възможност на българските славяни да запазят своята народностна самобитност и водели до тяхното ислямизиране и албанизиране. "Тежкото зависимо положение, албанското обкръжение, привилегированото положение на албанците в обществото – пише Селищев – не давали възможност на славяните да запазят своята родова сплотеност и славянския си език."

В средновековна Албания формите за използване на земята били главно два вида 1. Все още се запазвала старата форма на притежание на земята от селяните, наречена бащиния или бащина собственост. 2. През разните времена на византийска власт върху Албания, а и върху българска Македония, била установена пронията, т.е. военно-административно владение на земята, давана от държавата на едри земевладелци срещу изпълнението на военни, административни и други задължения. Земята се давала заедно със селяните, които освен че обработвали земите на прониара, му плащали и обикновените данъци. Тези селяни били наричани па'рици. През XIV – XVI в., когато Албания се владее от сърбите, а после – от венецианците, прониите се превръщат в собственост на земевладелеца, като неговото значение нараства.

Селяните в Албания, а по всяка вероятност и в смесените области с българославянско население, живеели в своите общини, съставени от отделни родове. Начело на общините стоели родови старейшини, а понякога – земевладелецът или прониарът. Общините служели за посредник между селското население, прониара и централната власт като изплащали данъците, бериите, осигурявали войници за опълчението на прониара, давали работна ръка, изпълнявали ангария и различни други функции.

Данъците, които плащали селяните на държавата или на прониара, били няколко вида: поголовен данък или харач, царщина или данък на централната власт и данък за селището, в което живеел прониарът. За такива данъци например се говори в грамотата на Иван Кастриоти от 1426 г. В документа се съобщава за данъчни задължения на селата Радостуша и Требишта в Дебърския край, източната част на владенията на Кастриоти. На прониарите и на правителствените чиновници се плащала десетина, т.е. 1/10 от получения продукт. Давал се налог и за ползване на пасбищата и др. Манастирските села плащали налог на манастира.

Общините образували отделни села, които също принадлежали на земевладелеца. В тях наред със селяните живеели чиновниците на феодала или държавата, които изпълнявали ролята на писари и на събирачи на данъците, главно на общия данък десятък. С течение на времето албанските селяни и техните български съседи изпадали във все по-тежко положение, понеже родовите и общинните връзки се разхлабвали, а се засилвала властта на аристокрацията. Предишните свободни селяни, които имали своя

земя, се превръщали в зависими хора, а понякога изпадали в тежка зависимост от земевладелеца и ставали негови роби. Характерно е, че главно българските славяни давали по-голямата част от робите. Ето защо в северната част на Албания, където живеели доста славяни, названието на селяните се превърнало в слуга, работник, ратай, от латинското "ротар".

В действителност робите били закрепостени селяни. С тях земевладелецът могъл да разполага като със своя собственост: да ги продава или дарява заедно със земята, да ги измъчва, да търгува с тях. По времето на венецианското господство върху Западна Албания търговията с роби била важно перо от износа на покорителя. Значителна част от албанското население, което живеело в планините, оставало обаче свободно, като държало в подчинение и зависимост полските жители, които не се намирали под властта на едрите земевладелци.

От края на XIII в. се започва силен натиск от страна на планинското албанско население върху полското, което било предимно българско. В резултат от натиска полските жители или загивали, или се преселвали по други места, или се албанизирали. Още по-голямо станало нашествието на планинските албанци към полското население през XV и XVI в., когато под турски натиск се разрушават местните централизираните организации на бившите български, сръбски и други владетели. С течение на времето планинските албанци се настаняват в долините и подчиняват тамошното население.

Албанците, които завладявали долините, заедно с останалото население образували военни общини като не прекъсвали връзките си със своите сънародници в планините. Новите общини били здраво сплотени и въоръжавали самостоятелни групи. Те понякога сключвали договори със съседните италиански републики и най-вече с Венеция. В отделни случаи някои военни общини на албанците се сдружавали за общи действия срещу местното славянско население и италианските си съседи.

Всичко това водело до постепенни промени в етническия облик на полските селища на запад от говорната македоно-албанска граница, които все повече се албанизирали като рисували пъстра езикова картина. Едни селища били чисто албански, а други останали все още български. Населението на някои албански селища се образувало само от един род. Из средата на неговите старейшини изпъквали селските главатари, чиито фамилни имена започват да носят и самите села, наричани често преди с български или други славянски имена като Луги, Градица, Стойки, Каменица, Сочовина и др.

По време на турското господство се прекъснали връзките между населението от двете страни на албанската граница с Македония и културните центрове на Османската империя. И на изток (сред българите), и в центъра (сред албанците и сърбите), през този период се извършва етническа рекреация – възвръщане към старите форми на живот. Това възвръщане било особено силно сред албанците, които съхранявали в по-голяма степен старите форми, отколкото славяните. Укрепва родовата организация, все по-силно става значението на кървавото отмъщение и вярването в зли духове.

Обикновено явление още от XII в. та чак до началото на XX в. били нападенията на албански групи от 50 до 100 души върху съседни територии. Това вършели най-често жители на бедни краища по границата между Албания и Македония, а също Черна гора и Сърбия. Така например албанци, които живеели близо до българския град Дебър, намиращ се до река Черни Дрин, преминавали неведнъж на българска земя, скривали се през деня в гората, а през нощта отвлечали по няколко хиляди овце и кози, коне, волове и, друг добитък, заедно с пастирите им и ги отвеждали в своите селища. За такива набези на албанци в Дебърския край и на други места се говори в донесения на руския консул в Битоля, дори през 80-те години на XIX век.

Преходът от спахийството като военно-феодална система към чифликчийството като стопанска организация за стоково производство (XVIII – XIX в.), а също албанските разбойнически набези, довеждат до разорение селското население от славянски произход и главно от български по двете страни на границата между Албания, областта Македония, Черна гора и Сърбия. Селяните не разполагали със свободни земи, а наемали такива от бея-земевладелец, като не само му давали една трета от своите добиви, но работели и ангария в неговото имение. За това говорят неведнъж в своите донесения руските консули в Битоля и Янина. Всичко това предизвиква гибелта и албанизацията на част от българите в Албания, а друга част се преселва при своите сънародници в Македония. По такъв начин се стига до факта, че сред населението от Горни полог, на Дебърския, Битолския, Охридския, Преспанския край доскоро са се разпознавали много славяни, преселили се от Средна Албания. Както съобщава Селищев, "До неотдавна някои от тези преселници поддържали връзки със свои роднини в Албания, станали мюсюлмани. След това тези връзки се прекъсват, роднините мюсюлмани стават истински арнаути".

Руският учен дава някои примери за състава на отделни селища в Малка и Голяма река, Дебърско. В село Росоки имало 49 семейства, потомци на преселници от Албания, в с. Тресонче – 7 семейства, в

Лазарополе – 42 семейства, в Требище – 16 семейства. На юг пък от Горен полог в село Никифорово, живеели потомци на славяни, дошли от Албания – от областите Люра и Мати. Те се занимавали главно със земеделие. Говорели славянски, но това бил вероятно българският език, който се употребявал в селата, от които преселниците дошли.

Според Селищев процесът на албанизация на славянското, съответно на българското население в самата Албания продължил дълго. Славянски групи, най-често близко до българската граница с Македония, а и до сръбската, се запазили до късно. През XVII в. в регионите около Леш, Мати и Курбина се споменават бунтовници против турската власт от български произход. По същото време в югозападния район на Охридския край имало епископства с български названия – Гора и Мокра. По-късно те стават албано-мюсюлмански места. Още през XV в. в района на Скадр съществували много села с българско или смесено население. Впоследствие българският елемент в района отстъпил място на албанския, но някои групи се задържали и по-късно.

Турското правителство разполагало със свободни земи край Драч (Дурацо). С разни временни привилегии то привличало славянско население от съседните страни. Сред него се оказали и някои българи от Македония. "Така например – пише Селищев – през втората половина на XIX в. в района на Скадр живеели много българи от Западна Македония." Според донесения на руския консул Крилов дори през 1880 г. в град Скутари в Албания почти целият хлебарски еснаф се състоял от българи от Струга и Битоля. Те живеели там без семействата си и на големи празници се връщали по домовете си, нападани често по пътя от албански разбойници.

Тук нямаме възможност, пък ни липсва и необходимата езикова компетентност, да проследим един важен и полезен въпрос относно българското присъствие в Албания в миналото. Този въпрос има две основни части: едната се отнася до славянското, респективно до българското влияние през вековете върху албанския език и главно върху неговия речников състав, другата част носи ономастичен характер и се отнася до редица български слова, които са играли роля в миналото, а някои от тях се запазват и до днес като топографски или топонимични названия на отделни албански местности, реки, селища и други. Въпреки направената уговорка за нужната компетентност все пак ще засегнем бегло споменатите части, за да може читателят да има цялостен поглед върху съдържанието на нашата тема. Ще започнем с влиянието на славянските езици и специална на българския език върху албанския. Преди това обаче следва да се отбележи, че самото влияние преминава през няколко етапа.

Първоначално навлизането на български думи в албанския говор ставало бавно. То се засилва след XV в., когато се разраства албанизирането на славяните отвъд говорната граница с Македония и в самата Македония. Още повече процесът се динамизира в ново време, когато значителна част от българското население в Албания се асимилира, а в Македония настъпва време на двуезичие и на албанизиране на част от тамошните българи, близки до албанската граница.

Подхващайки въпроса за навлизането на български слова в албанския говор, следва да отбележим, че тези слова се отнасят предимно до жилището, неговата вътрешна уредба, а също до земеделската терминология, до някои абстрактни понятия и др. Това се обяснява лесно с факта, че до към XV в. албанците живеят предимно в горските местности, нямат постоянни и устроени нормално жилища, занимават се предимно с животновъдство, почти нямат опит в областта на земеделието, а заедно с това нямат и своя терминология за земеделските средства за производство, сечива, селскостопански култури и др., не притежават своя интелигенция, нямат необходимото свов образование и т.н. Ето защо тъкмо по това време в албанския език навлизат най-много славянски и главно български думи. С това се обяснява и фактът, че тези слова проникват главно сред онези албанци, които живеят близо до говорните граници на българи, сърби, черногорци и др.

Разбира се, тук не можем да изброим всички български думи, които се възприемат от албанското население, напускащо планините, а ще споменем само някои примери. Който се интересува по-подробно от този въпрос, може да намери съответни разработки от редица автори и най-вече в третата част от книгата на А.М. Селищев за славянското население в Албания. Там на темата са отделени десетки страници с интересни сведения и със съответен научен коментар из областта на сравнителното славянско езикознание.

Така например албанците заимствали от българите думите: стреха, под, трем (преддверие), зид, праг, гражд (кошара), полица, изба, очаг (оджак), главня, ковчег (шкаф за хляб), крават (креват), стол, брава, верига, обор, кош (кръгло плетено помещение или голям съд за съхраняване на царевичата), плевница (плевня, сеновал), стена, труп (отрязан ствол на дърво) и др. Могат да се споменат също още български думи в някогашния албански език, които се отнасят до селски домашни принадлежности:

подница и връшник, череп (глинен съд), кърчаг (глинена кана), кова (кофа), котел, ведра (ведро), катса (каца), чашка, скрин, сито, постав, чеп, четка, катенитца (кадилница), колач, каравеле, караеле, кравеле (хлебче), погача, паржис (пъргжа).

Редица думи и термини от селското стопанство на българите, а и на други съседни славянски народи, са влезли също в албанския език. Такива са например плуг или орало, брана (среща се в Южна Албания), на север от Скадр браната се нарича влач, на български се среща и като "влачилка", "влачулка", понеже се влачи от добитъка след извършената оран, българското название мотика в албанския език се среща със синонима копач, употребяван и в българския език, сред албанците от Калабрия се използва названието лопата, намират се и българските думи коса, косач, косер и сърп. В Албания, както и в Македония, а също и в другите български земи се срещат още названията остен, угар, бразда, леха, прашене и т.н.

Освен гръцки и латински названия на селскостопански растения в албанския език навлизат и редица български. Между тях можем да споменем: краставица – в албанския език се среща като краставец или караставец; ряпа – на албански репе; любеница (диня) – у албанците лубнитце, любенитце; грах – на албански гроше; качан – на албански котчан; кисело зеле – у албанците, а също и при българите разсол; албанците употребяват и думата прас – праз лук, която може би са заимствали от гърците чрез българите; албанците отглеждали и копър, който наричали копер; култивирали и растението коноп, което наричали по същия начин; албанците отглеждали в градините си и различни цветя, някои от които носели български имена: божур, мак, босилек (босилок, борсилок, борзилок), чимерика – растение притежаващо отровни свойства, пелин и др. От славяните, а вероятно чрез българите албанците възприели названието боронитса (баровинки).

Албанците отглеждали и лозя, като някои от частите на лозата назовавали лоза, лозе и др. В Албания растели плодни дървета като вишни и череши, наричани вишне, белице, т.е. бяла череша. Близки до българските названия били албанските наименования на горските дървета: борика (бор), габър (граб), топола (срещана в Калабрия), дива круша (горитс). Албанците били известни като добри животновъди, а редица термини от този отрасъл заимствали от съседните им българи. Така например думата торище се изговаряла като туришт; егрек или стан зв овцете у албанците преминало пак като стан; овчарската колиба албанците наричали колибе; думата кравар се изговаряла от някои албанци в Калабрия по същия начин. При отглеждане на домашни птици в Албания възприели българските названия: кокошка (кокош), квачка (кватшка), патка (пате или патак), гълъб (гулап) и др. В пчеларството на албанците също присъстват български термини: кошер (кош, коавре), восък (воштина), пчелната царица или майка се назовава на албански матка, роенето на пчелите албанците наричат ройис и ройка.

След слизането им от горите албанците започнали да се занимават и с риболов като и в този отрасъл заимстват някои славянски или български думи, като: лодки еднодръвки, наричани корите или корито; и на български и на албански веслото носи еднакво название – лопата. От славяните или по-пряко от българите албанците използвали някои названия на рибарските принадлежности и рибите: мрежата нарекли мережеце; голямата рибарска мрежа у българи и албанци се нарича влак; на български, сръбски и албански, тъй наречения рибарски кош, изплетен от тънки пръчки, носел еднакво наименование. От славянски, съответно от български произход били някои албански названия на видовете риби: бялата риба се наричала белвитса, билабитса; пъстървата се назовавала пестрове, пестрофе и др.

Разни названия на занаятчийски сечива и производства в албанския език са близки до българските им наименования. Корубата или коритото във воденичарството албанците ги наричат корите. Българската дума стан, която означава дългия лост, с който се управлява водното колело, на албански се назовава штап. Подобно на българите в Македония албанците имали също тепавици, валяващи и др. водни съоръжения. Сред албанците се развивало и тъкачеството, което заимства същото название от българите и други съседни славяни. За това говори например общото название разбой (стан) в Югозападна България и Албания. Българската дума тъкач е преминал у албанците под формата катц (кач). И в грънчарството в Албания битували някои български думи като. череп, фершник (връшник), понитса (подница), кершак (кърчаг), катенитсе (кадилница) и др. Български термини се употребяват също в такива албански занаятчийски производства като дървообработването, ковачеството, производство на оръжие, правенето на рогозки, зидарството и други.

Както вече изтъкнахме, втората част на езиковото влияние на българите върху албанския говор в миналото носи ономастичен характер, т.е. отнася се до различните видове имена и най-вече до названията на местности, реки, селища и т.н. По своето съдържание тази част е така богата и изобилства с български имена и наименования, както и предишната. Литературата за нея е също оскъдна, каквато е

изобщо за славянското, респективно българското влияние в Албания в миналото. И за тази част най-богат материал, аргументиран убедително и систематизиран научно, намираме в известната книга на проф. А.М. Селищев и по-конкретно в нейната четвърта част.

Преди да дадем някои примери за българско влияние върху топографията или топонимията в Албания в миналото би следвало да изтъкнем, че това влияние датира още от времето на Българското средновековие, когато в албанското пространство господства предимно славянския елемент, а основната маса от албанци живеят в планините. Поради това в трудно да се установи кои топографски названия имат български произход и кои са повлияни от съседните славянски народности като сърби, черногорци и дори хървати и словенци. Освен това, както сам Селищев установява, при своето спускане от гористите места в долините, албанците вече назовават на своя език местата, в които заживяват, като в цялата топонимия на областта настъпва своеобразно славяноалбанско двуезичие. Впоследствие, когато Албания попада под турско господство много от старите славянски имена биват замествани от турски, макар че доста от тях се запазват и до наши дни.

Както е известно, топографските названия са свързани с два вида реалности: природни и обществени. Това важи и за славянските топографски названия в Албания. Към първата група се отнасят наименования на местности, планини, реки, селища и др. Повече от тези имена говорят за характер и особености на едно или друго място от съответния ландшафт. Така например планинската верига Черменика, на север от горна Шкумба, се предполага, че е назована с това име, понеже в околността се намират червени пясъчни пластове. На север от долни Ваюс пък се намира с. Червен, тъй като близо до него има пластове от червена глина. На юг в областта Корча се намират рекичка и село Каменица, тъй като околността има необикновен каменист характер. По същия начин е произлязло названието и на известната вече местност Голо бърдо, близка до гр. Струга, разположена на хълм, лишен от всякаква растителност. На запад от Малакастро се простират местността и селото Пешчан (Пештан), където са пръснати много пещери. Редица села в Албания се наричат Горица, понеже били разположени край гори и т.н.

Много названия в Албания били свързани с местната горска и полска растителност. Такива били например имената на местностите и селищата: Буканик, Бучко поле, Буково – от бук; Борич, Борова, Боровян – от бор; Орешья, Реховица, Рехова – от орех; Брестова, Бресник, Брештени, Брестеница – от брест; Тополово, Топожня, Тополия – от топола; Дреново, Дрнава, Дреновица, Дрение – от дрен; Капинова – от капина; Малина-Молина – от малина; Черешник – от череша; Ягодина – от ягода; Лештаи – от леща; Бобичко, Бобоштица – от боб и др. Някои местности и селища в Албания се наричали по названията на животните, които играели особена роля за населението им: Жабани, Жабяк, Жабокика, Жабокикс – от жаба; Козица, Козани – от коза; Враниште, Враништа – от врана. Други названия били свързани с пчеларството. Редица села получили имената си от занаятите, които били съсредоточени в тях: Ковач, Ковачани, Ковачица, Ковачишта, Грчари, Грнчаре, Грнец, Кременаре, Железани, Рибани, Рибница, Копренца (от коприна). Някои от местните названия били свързани с обществения живот и социалните отношения: с. Войника, с. Дворани (от дворян), с. Сиротина, с. Дяковица (от дякон) и др. Доста албански села свидетелстват несъмнено, че са били български, понеже носят български названия Булгери, Булгарец, Булгари, Болгаричами.

„ „ „

Съобщението на средствата за обществена разгласа, че в Източна Албания живее значителна група от българи предизвика не само силен интерес, но и дълбоко възмущение сред нашия народ. Както отбелязахме, в медиите и печата се появиха статии и интервюта за това събитие. За съжаление не се отиде по-далеч от факта, че в Албания днес живеят немалко българи. Не се съобщи, че българското присъствие в тази страна има дълбоки корени в миналото, не се прецени голямото значение на това обстоятелство, не се потърси неговата връзка с македонския въпрос и с опитите на официални среди в Скопие да изопачат историята на този въпрос и т.н. Като имахме предвид всичко това, решихме да подготвим тази наша статия.

Както се вижда от многобройните доказателства за широкото участие на славяни и главно на българи в живота на Албания в миналото, за тяхното влияние не само върху езиковото им развитие, но и върху целия културен живот на албанския народ, въпросът за българо-албанските отношения през вековете има широки измерения и се нуждае от сериозни изследвания не само от страна на историците, но и на другите представители на обществените и хуманитарните науки, най-вече на езиковедите и етнографите. Ето защо ние се надяваме, че с нашата публикация ще допринесем не само за разширяване

на историческото познание за присъствието на българи в Албания в миналото, но и ще подтикнем и други изследователи да се заемат с тази неразработена, но интересна и важна тема.

Накрая не можем да не се спрем накратко и на друг важен извод, до който води съобщението за наличието на значителна група от българи в Албания и проучването на българското присъствие в миналото на тези страна. След като вече има информация за всичко това, просветеният читател не може да не си зададе въпроса как се е получило, както пита един наш известен журналист, че населението на "цяло Голо бърдо говори на български, и самите албанци го наричат "българци". Известна е тезата – продължава журналистът, която лансират официалните македонски власти за македонската нация. И в един момент за официалните власти в Скопие става много странно, че в средата са македонци, а от двете страни на границата им има българи – в България и в Източна Албания. И затова изглежда, от гледна точка на тяхната пропаганда, е много по-изгодно населението в Източна Албания да бъде обявено за македонско. И такава е политиката им от няколко десетилетия".